

Victor Lund Shammas

En tenker uten treldommens ånd

Mark Fisher,
K-punk.

The Collected and Unpublished Writings of Mark Fisher from 2004–2016.

Redigert av Darren Ambrose.

London: Repeater Books 2018.

Mark Fisher (1968–2017) var en britisk filosof, kritiker og forlegger, godt plantet på venstresiden, som de siste årene drev en populær kritisk teori-blogg ved navnet *K-punk* – et navn som både spiller på Fishers forkjærlighet for pønkrokersk oppvigleri og Norbert Wieners kybernetikklære – før han, tragisk nok, begikk selvmord i 2017. Denne 800-sider lange boken er et resultat av at Fishers venner har gått sammen om å utgi nesten alle hans blogginnlegg, intervjuer, anmeldelser og essays fra tidsrommet mellom 2004 og 2016, og det på et forlag som Fisher selv var med på å stifte. (Fisher startet også opp forlaget Zero Books, som har vært et arnested for kritisk teori i den engelskspråklige verden i flere år nå.) Boken er usedvanlig god å tenke med: Den har ualminnelig mange «fluktlinjer» å by på. Fishers tenkning og tekster er rastløse, både tette på samtidens puls og samtidig tilstrekkelig ute av takt med sin egen samtid til å dytte tenkningen fremover; Fisher foraktet nyliberaliseringen av academia, som han riktignok også delvis opererte innenfor, og som han kritiserte som et symptom på en gryende *markedsstalinisme*, en kombinasjon av det verste fra liberal kapitalisme og autoritær «sosialisme». Markedsstalinismen avslører nyliberalismens enorme behov for byråkratisk kontroll: Nyliberalismen er ikke «laissez-faire», men dypt inngripende, og få steder kommer dette bedre til syne enn ved

universitetene. Denne gigantiske boken er velegnet til å hente opp inspirasjon til ens egne kritiske prosjekter.

Hele Fishers politisk-filosofiske agenda består, kort oppsummert, i et forsøk på å portrettere ikke så mye nyliberalismen i all sin generalitet, men *thatcherismen*, med hele dens britiske spesifisitet, og hvordan den har preget kultur, politikk og samfunnsliv de siste tre tiårene. Margaret Thatchers prosjekt var kanskje et særegent britisk fenomen, men det pekte samtidig langt utover Storbritannia: Thatcherismen ble et universalpolitisk prosjekt, fra privatiseringen av offentlig eierskap til liberaliseringen av finanssektoren og en offensiv kamp mot fagforeninger – og kanskje viktigst av alt: en endring i den offentlige samtalens grunntone: individets kamp mot alt og alle, en normalisering av *homo homini lupus* som den fundamentale læresetningen i vestlig kultur.

Det var dette Fisher forsøkte å fange i det som kanskje er hans mest kjente bok, *Capitalist Realism*, hvor han hevdet at kapitalismen i dag enten fremstår som det mest naturlige i verden, eller (hvilket er mer nedslående) at ingen tilsynelatende klarer å formulere et plausibelt alternativ til markedsøkonomisk tenkning, selv om «alle» forstår hvor destruktiv kapitalismen er, enten det gjelder økologi, arbeidsliv eller demokratiets fremtid. Som Fredric Jameson skriver, er det lettere å forestille seg slutten på alt liv på jorden enn at kapitalismen blir erstattet med et alternativt system.¹ «Kapitalen er en abstrakt parasitt, en umettelig vampyr, en zombieskaper: Men det levende kjøttet som den omdanner til død arbeidskraft, er vårt, og zombiene den skaper, er oss», skriver Fisher, med en finslipt ironisk patos.² I *K-punk* understreker Fisher at kapitalismen ikke egentlig byr på noen ordentlig *fremtid*, bare en evigvarende forlengelse av det nåtidige; likevel er vi alle sammen plaget av spøkelset etter modernismen, som lovet radikale endringer i fremtiden, enten de var sosiale (en utopisk kollektivism) eller teknologiske (flyvende biler, gratis energi): Det er delvis Fishers fortjeneste at Derridas begrep om «*hauntology*» (*hantologie*), om den uforløste fremtiden som henger som et spøkelse over vår evigvarende nåtid, har fått en ny vår. Økologiske kriser er symptomer på den nødvendige motsetningen mellom kapitalismens behov for evig, uendelig vekst og jordens begrensede ressurser, hevder Fisher. Samtidig kan den nært forestående klimakatastrofen bli en brekkstang som tvinger seg inn under kapitalismens tilsynelatende helpolerte

¹ Fredric Jameson, «Future City», i *New Left Review* 21, mai–juni 2003, 76.

² Mark Fisher, *Capitalist Realism. Is There No Alternative?* London: Zero Books 2009, 15.

overflate: «Ingenting motsier kapitalismens konstitutive imperativ om mer vekst mer enn forestillingen om rasjonerte varer og ressurser.»³ Hvis det å skulle redde jordkloden innebærer at vi må dele ut mat, strøm, biler og flybilletter i stadig mer tilkneppede mål, gjennom rasjoneringskort og lignende, kan muligens også denne nye statsøkologien peke vei mot en postkapitalistisk verdensorden: En kapitalisme uten uendelig produksjon og forbruk er kanskje ikke kapitalisme i det hele tatt.

Fishers grunnleggende samtidsdiagnose er likevel at vi alle på sett og vis lever i Margaret Thatchers verden i dag – en verden der kapitalen regjerer uinnskrenket, der staten må vike, familielivet utarmes, og alle sosiale problemer reduseres til individualpatologier. Et Thatcher-sitat yndet av Fisher (som Thatcher visstnok aldri har sagt) er på mange måter symptomatisk for tidsånden etter 1980-tallet: «Hvis du er en mann over 30 år som fortsatt reiser med kollektivtransport, har du feilet.» (s. 675) Brutalt, og kanskje noe uforståelig sett fra et norsk perspektiv – hvor mange voksne menn fra øvre middelklasse reiser vel ikke med buss, trikk og t-bane hver eneste dag? – men samtidig: Så grunnleggende thatchersk, så knusende polemisk, overveldende *negativt*, fylt med forutinntattheter, uten et spor av empiri til tross for sin «empiristiske» innpakning, denne hyllesten av det private, men alltid på bekostning av det offentlige rom, en sosial *dom* forkledd som en *naturlov*. For Thatcher er staten noe man skal *skamme seg over*. Og vi puster inn denne sure thatcherske luften hver eneste dag, også her i Norge, fra Erna Solbergs milliardærvennlige snusfornuft til Jens Stoltenbergs samfunnsøkonomiske leksjoner i «demografisk nødvendighet», fra Vy til Go-Ahead ... Fisher nikker også anerkjennende til (det igjen sannsynligvis apokryfe) sitatet fra Thatcher om at hennes største suksess ikke var at toryene vendte seg bort fra konservatismen til nyliberalismen, men snarere *fremveksten av New Labour* (s. 679). Hvis Fisher har en større personlig fiende enn Thatcher, er det nok Tony Blair, som i tillegg til å ha forfektet en grunnleggende thatchersk politikk klarte å fremstå som en relativt likandes kar, med en slags appell blant arbeiderklassen (forstå det den som kan).

Vemodet ved denne boken ligger ikke bare i dens *memento mori*, men også i oppdagelsen av at Fishers liv i vesentlig grad ble negativt preget av hans år som laverestilt «*visiting fellow*» og foreleser ved Goldsmiths-universitetet i London. Man får ofte følelsen i løpet av denne tekstsamlingen av at Fisher ikke

³ Ibid., 80.

burde jobbet i universitetssystemet i det hele tatt, i hvert fall ikke i dets post-thatcherske/-blairistiske form, med knappe ressurser og hele systemets nylig importerte «*business ontology*», for å bruke et av Fishers egne favorittbegreper, altså at de eneste legitime kriteriene for utformingen og bedømmelsen av virkeligheten er de som stammer fra det private næringsliv. Fisher tok kanskje en del skade av universitetet. Han ville være fri til å tenke og skrive, uten et snev av trelldommens ånd over seg, men oppdaget vel raskt at man alltid må tjene en eller annen herre, om så bare for å få brød på bordet.

Summen av disse tekstene viser at Fisher hadde en kritikers sinn: Bokens hovedtyngde er de mer enn 400 sidene med anmeldelser: ca. 100 sider om bøker, 150 sider om film, 150 sider om musikk. Fisher var først og fremst en anmelder, en kulturkritiker, i fremste rekke på sin egen blogg, der han traff et avantgardistisk segment av den engelskspråklige venstresiden. Og her lanserte Fisher flere treffende analyser: *Star Wars*-filmene utgjør det første filmuniverset der en fiktiv virkelighet i seg selv blir omdannet til en vare som kan generere merinntekter i form av uendelige leketøy, franchiser, tegneserier, og mer; spenningen i *Westworld* ligger mellom androidenes evne til å føle smerte, som gjør dem til menneskelige subjekter med moralske rettigheter, samtidig som sadismen de blir utsatt for, er predikert på en undermenneskelig juridisk status; glamrocken bestod i en «hyperbol/parodisk identifisering med Den store andre» (s. 83) og representerte et kraftig tilbakeslag fra 1960-tallets motkulturelle kamp mot stat og kapital; J. G. Ballard er den form for skjønnlitteratur du får når du blander surrealisme, science fiction og en klassisk engelsk respektabilitet som likevel står fjernt fra Oxford/Cambridge-komplekset i den engelske intellektuelle klassen («Ballard reddet Storbritannia fra *English Lit*, fra 'ordentlige' humanistiske kjensgjerninger og fra søndagsbilagenes søvndyssende kvaliteter», s. 40). Det fortsetter slik i mange hundre sider, og nesten alle tekstene får frem en eller annen ny side ved en populærkultur som bombarderer oss med affektive inntrykk uten rom for videre refleksjon, en subversiv freudiansk-marxistisk-žičeksk lesning av kulturens avfallsstoffer.

At Fisher i sitt profesjonelle liv endte opp med å streife omkring i randsonen av et utarmet britisk universitetssystem, kan ikke annet enn virke som et feiltrinn. Kanskje var andre utveier umulige for ham uansett: Uthulingen av hele den vestlige pressen, og den kraftige ideologiske kontrollen som kritikerstanden er underlagt, virket nok ikke særlig innbydende på en kommunistisk (men også så mye mer) anmelder som opererte i skjæringspunktet mellom

avantgardistisk kontinentalfilosofi og kulturell junk food. Likevel, Fisher hadde nok mer til felles med den legendariske amerikanske musikkskribenten Lester Bangs enn med en nitid positivist som det britiske universitetssystemet jo favoriserer. Fisher er den personen du får når du blander senmoderne kommunisme med beat-vitalismen til William Burroughs og Bangs, innsmurt i Spinoza, Nietzsche, Freud, Deleuze og Guattari, Ballard, Atwood og Žižek, og det hele innsauset i popkultur (fra David Cronenbergs filmer til *Terminator*, *Batman* og TV-serier som *The Americans* og reality-programmer som *Celebrity Big Brother*, for ikke å snakke om Bowie, Roxy Music, Gang of Four, cyberpunk, nygotisk horror), og presset gjennom bloggofærens frenetiske tempo og reaktive form. Hvis alt dette virker avskrekkende eksentrisk, er det likevel et lite kunststykke at Fisher får det hele til å henge sammen. Tegnet på et virkelig genialt sinn ligger kanskje i følelsen man som leser får av at hele verden er «data» for videre analyse, at alle semiotiske tegn, fra de høyeste til de laveste, har en verdi. Alle kulturkritikere er kabbalistiske tegntydere.

Fisher skriver ofte og mye om sin depresjon og sine mangefasetterte psykiske lidelser. Et av hans stadig tilbakevendende temaer er at forståelsen av depresjon må politiseres og avindividualiseres: Forklaringen på sykdommer som depresjon, som har nådd rekordhøye nivåer rundt hele den vestlige verden de siste tiårene, ligger i politiske og økonomiske strukturer (bl.a. midlertidighet og stress i arbeidslivet, sjongleringen mellom stadig flere deltidsstillinger), ikke i personlige forhold, som familiebakgrunn og individualhistorikk. Depresjon blir først forståelig når man skuer utover, ikke innover. Fisher reflekterer også over antipsykiatri-bevegelsen på 1960- og 1970-tallet, med folk som R. D. Laing og Thomas Szasz i spissen, som på mange måter mistet sitt drivmoment. Antipsykatrien strandet på det biologisk-kognitive paradigmet. Men vi trenger *en ny antipsykiatri*, mener Fisher, som prøver å finne forklaringer og løsninger på mentale lidelser i den ideologiske sfæren, ikke i privatlivet. Mon tro om ikke Fishers sykdom også ville lettet hvis han hadde forlatt den prekære, para-akademiske tilværelsen som åpenbart voldte ham så mye bry; kanskje ville det vært best å bare forlate hele den synkende skuten, et veritabelt *Narrenschiff*, som er det nyliberale universitetet. Det ville også vært et politisk valg i tråd med antipsykiatriens ånd.

En annen åre i Fishers kritikk er den stadig tilbakevendende interessen for religiøse spørsmål. (Han snakker et sted om hvordan en nydadaistisk performancekunstner som brant penger, «smertet min protestantiske sjel» (s. 44).) I

sin lesning av Mel Gibsons *The Passion of the Christ* finner Fisher sporene etter frigjøringssteologiens Jesus, hvor «Kristi rike bare finnes der det eksisterer et Kjærlig Kollektiv [*Affectionate Collectivity*]. Med andre ord, dette riket eksisterer, ikke som en forsinket overnaturlig belønning, men i de Etske handlingene til dem som, ved sin Kristus-tilblivelse, holder ånden hans i live» (s. 124). (Vi bør se bort fra denne pseudohegelianske hangen til store forbokstaver ved Særlig Viktige Begreper; pseudohegeliansk, fordi Hegel jo skrev på tysk hvor alle substantiver skrives med stor forbokstav.) Fishers Jesus er en kommunistisk kristusfigur, den «antiverdslige, men ikke utenomverdslige Kristus» (s. 125), som vil forene menneskeheten i en revolusjonær kamp for å omvelte denne verden. Fisher avviser at Gibsons film er antisemittisk, slik mange har påstått: Beviset for dette finner han i fremstillingen av de romerske soldatene, som torturerer Jesus på bestialsk vis; ved å understreke det romerske imperiets monstrositet, i tillegg til den svært negative fremstillingen av de jødiske tempelprestene tidlig i filmen, fremhever Gibson snarere at *all* verdslig autoritet er korrupt, uavhengig av autoritetsfigurenes opphav: Kristus viser vei utenom både Rom og Jerusalem. Dermed tangerer Fisher et tema som Badiou, Žižek og andre har tatt opp i senere tid: En rent sekulær kommunisme støter på et problem, nemlig at garantisten for prosjektets legitimitet bare med møye kan forbli menneskeheten selv; den må letes frem i en transcendental størrelse: Kall det Gud. Fisher går ikke så langt som å forfekte en kristenkommunisme, men hans kritiske prosjekt peker i hvert fall i denne retningen, kanskje til og med mot hans vilje.

I avslutningskapittelet «Acid Communism», som er et forord til en bok Fisher aldri rakk å skrive ferdig, får vi servert en lesning av 1960-tallets «psykedeliske kultur» som et ufullendt progressivt prosjekt som faktisk pekte mot en revolusjonær omveltning av virkeligheten. Det blir for lett vint å avskrive hippienes syretripper som avledningsmanøvrer fra mer grunnleggende revolusjonære prosjekter, mener Fisher. «Til tross for mystikken og pseudospiritualismen som alltid har hengt over den psykedeliske kulturen, hadde den faktisk en avmystifiserende og materialistisk dimensjon ved seg.» (s. 764) Snarere enn å avskrive psykedeliske stoffer som «opium for folket» (der det ikke lenger er religion, men opium i seg selv, forstått i vid forstand, som utgjør «opium for folket», slik Žižek, kontra Fisher, har påstått), bør vi erkjenne at disse narkotiske stoffene har evnen til å gjøre oss bevisste på hvordan vi tenker – altså at vi rent faktisk tenker i forutbestemte baner, som oftest betinget av mektige ideologiske

aktører. Det noetiske er politisk. De psykedeliske stoffenes evne til å frembringe «abnorme psykiske tilstander», som det heter i *Norsk Ordbok*, peker samtidig tilbake på normaliseringen av det abnorme i vår hverdagslige doxa. På denne måten ga Fisher et frempek mot journalistiske forsøk i nyere tid på å gjenreise disse stoffenes ære, som Michael Pollans *How to Change Your Mind* (2018), som søker å forstå hvordan psykedeliske midler, som har blitt avskrevet som helseskadelige eller antipolitiske, faktisk viser vei til en helt ny verdensorden. Som Fisher skriver, når folk tar «syre», kan de «potensielt lære å bruke hjernene sine på andre måter». «En ny menneskelighet, en ny måte å se på, en ny tenkning, en ny form for kjærlighet: Det er dette syrekommunismen lover.» (s. 767)

Kanskje er dette en smule naivt. Alle forsøk, særlig de praktiske og personlige, som kan fjerne oss fra en verden som består av det Fisher kaller for «miserable mandagsmorgener» (s. 758), eller som antyder muligheten av det Herbert Marcuse kaller for «en verden som kunne vært fri», er i det minste verdt å reflektere over. Men Fisher hopper over hvorvidt disse stoffene ikke bare vil skape nye forvirringsmomenter. De biologisk skadelige sidene kan ikke bare avskrives med vidløftige drømmer om en helt ny verden: Mennesket er et skjørt maskineri, og én urett (kapitalismens millioner av psykisk skadede mennesker, som Fisher skriver), kan ikke korrigeres ved hjelp av andre potensielt skadelige midler. Her virker Žižek mer treffende, som når han i en av sine nyeste bøker skriver at «store deler av livet vårt er preget av følelselivets kontroll ved hjelp av stoffer, fra hverdagslig bruk av sovetabletter og antidepressiva til harde narbotiske midler».⁴ Disse midlene er i dag en del av de overfladiske pseudoløsningene systemet tilbyr oss, snarere enn et alternativ til systemet – det Franco «Bifo» Berardi kaller for «Prozac-økonomien».⁵ Kanskje ville Fisher reflektert mer over dette hvis han hadde rukket å ferdigstille boken.

Hva skal vi så si om Fishers «kybernetiske pønk», som balanserer mellom opprør og kontroll, mellom systemisk reproduksjon og revolusjonære lengsler? Fisher var først og fremst en teoretiker (det er faktisk yrkesbeskrivelsen hans på Wikipedia), ikke en aktiv deltager i konkrete politiske bevegelser, og kanskje hans liv vitner om begrensningene som ligger i å *beskrive* en fremtidig revolu-

⁴ Slavoj Žižek, *Like A Thief in Broad Daylight. Power in the Era of Post-Humanity*. London: Penguin 2018.

⁵ Franco «Bifo» Berardi, *The Soul at Work. From Alienation to Autonomy*. Los Angeles: Semiotext(e) 2009, 97.

sjon. Var han for idealistisk i sin tro på at tekster spredt via Internett i seg selv var tilstrekkelig konkrete politiske handlinger?

Likevel er Fishers kybernetikkpønk, som går som en rød gjennom alle tekstene hans, utvilsomt et produktivt tankeparadigme, nettopp fordi det balanserer mellom to momenter som står i spenn: på den ene siden, underkastelse til det kulturen kaster mot oss og, på den andre siden, et ukuelig «skjevt» blikk som forsøker å få øye på omrisset av en helt annen verden blant virkelighetens rå-empiriske materialer. Men som alle produktive intellektuelle posisjoner har Fishers prosjekt også en farlig side. Det er rett og slett svært vanskelig å skulle leve i spennet av en dialektisk motsetning.